

במקום שאין זכויות, גם אין תרופות

סביונה רוטלוי

פתח דבר

"לא עולם קטן אלא עולם ומלואו, לא אדם לעתיד לבוא אלא אדם כבר עכשיו ובהווה". משפט זה של יאנוש קורצ'ק מבטא יותר מכול את ההבדל בהשקפת העולם בין אריה קיזל וניבי גל-אריאלי, מחברי המסה הפותחת, לביני. הם רואים בילד, בתלמיד, מי שעתיד להיות אדם בעל זכויות, ואילו אני רואה בילד ובתלמיד אדם מרגע לידתו, אדם הראוי ליהנות מזכויות אדם ומזכויות המיוחדות רק לו, בהיותו אדם בתהליך התפתחות לקראת בגרות – אדם שלם, לא מבוגר-שבדרך, כטענת המחברים.

קשה להגיב על מסה המבוססת על תחושות והתרשמויות ולא על ידע המתבסס על מחקר. מול תחושות המחברים לא אביא תחושות של תלמידים, הורים ואפילו מורים שרעתם שונה. מכל מקום, הניסיון לתלות בתלמידים או בזכויות המצומצמות שהוענקו להם בחוק זכויות התלמיד (התשס"א-2000) את כל הרעות החולות של מערכת החינוך – אובדן הסמכות המורית, בעיות משמעת ואלימות, רמה נמוכה של הישגים, חוסר יכולת לקיום דיאלוג חינוכי, ירידת קרנה של ההוראה, תחושת ניכור – איננו עומד במבחן המציאות. הדרך לפתרון חלק מבעיות אלה אינה ביטול זכויות אלא בראש ובראשונה הבנה של מהות הזכויות ובחינת הקשר ביניהן לבין תופעות שונות במערכת החינוך.

המסה של קיזל וגל-אריאלי מגלה הבנה לקויה של משמעות השיח הנוגע לזכויות. היא מציגה את המורה והתלמיד כ"צדדים ניצים" עקב "שפת הזכויות הלעומתית [ש]היא שפה שוויונית", לעומת השפה הפדגוגית שבבסיסה התפיסה שלמורה יש סמכות כלפי התלמיד ושהם אינם שווים. כבר עתה אבהיר: המורה והתלמיד, בהיותם יצורי אנוש, שווים וזכאים לזכויות אדם. הם שונים מחמת גילם ומעמדם, שמהם נגזרות זכויות וחובות. אינני רואה אותם כ"צדדים ניצים" ה"עומדים בגובה שווה, זה מול זה", כדברי קיזל וגל-אריאלי. תפיסה כזאת איננה מאפשרת עשייה חינוכית.

היא גורמת לפחד. פחד יוצר התנגדות ושפה לעומתית, שכמוה איננו רוצים לפגוש במערכת החינוך.

טענותיהם של קיזל וגל-אריאלי מלמדות על חלום או על שאיפה לשמר ולהנציח את המצב הקיים בתוך המוסד החינוכי, המתבסס על צייתנות ועל העברת ידע (הנמדד בהישגים). יש בהן התעלמות מהנסיבות החברתיות שגרמו לשינוי מהותי במערכות החינוך, ושמלומדים רבים עוסקים בהן זה עשרות שנים, עוד בטרם נחקק חוק זכויות התלמיד (למשל, למפרט, 2008; פוסטמן, 1986).

בשורות הבאות אתייחס לכמה טענות מרכזיות העולות במסה של קיזל וגל-אריאלי, ואסביר מדוע הן נראות לי שגויות.

הסמכות המורית

מחברי המאמר טוענים, שבראייה הפדגוגית האידיאלית, הסמכות המורית נובעת מהיות המורה, בין היתר, מקור הידע, וכי הטלת ספק בסמכותו ניזונה מן ההגות המובילה את שיח הזכויות. להבנתי, חלק מהסיבות לאובדן הסמכות של המורים, ואף של ההורים, אינו קשור בזכויות אלא באובדן השליטה על מקורות הידע. האנתרופולוגית הידועה מרגרט מיד (Mead) חזתה עוד לפני יותר מ-40 שנה, בטרם פרסום האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, את משבר האמון ואת הסדקים שיתחוללו במקור הסמכות בעקבות הגישה החופשית של צעירים לעולם הידע (Mead, 1970). כיום, אל מול העולם האינטרנטי, יש למצאיה משנה תוקף. בשנים האחרונות גבר משקלו של הפער ההולך ומצטמצם בין מבוגרים לילדים בשל הנגישות של המידע ושל הידע, והוא זה שצריך להעסיק את מערכת החינוך. רבים תוהים אם בתקופה זו של הצפה של ידע ומידע מתוך כלי תקשורת ומאגרי מידע אלקטרוניים יוכל בית הספר להתקיים במתכונתו הנוכחית. לטעמי, משטור-יתר לא יחפה על פער זה; הוא רק יגדיל אותו ויגרום למצוקה אצל מורים ותלמידים כאחד. מצוקה יכולה להוליך לתופעות של אלימות בקרב תלמידים ואף לדיכאון ולהתנתקות.

לפיכך, במקום להאשים באובדן הסמכות המורית את התלמידים – קבוצה שאף איננה יכולה להתגונן בפני האשמה קולקטיבית כזאת – מן הראוי לבחון אם וכיצד אפשר להחזיר למורה את סמכותו. זו אינה נובעת ממקומו ההיררכי בלבד ואינה קשורה לצייתנות; היא נרכשת מתוך אישיותו, השכלתו, מעמדו הציבורי ויחסו המכבד כלפי תלמידיו, שהוא בעיניי חלק מהותי בריאלוג החינוכי (קורצ'אק, 1996, עמ' 365).

הצבת גבולות והקניית ערכים הן מהות השיח המשפטי, ומבחינה זו, בניגוד לדעת המחברים, אין הוא סותר את השיח החינוכי. הסמכות איננה גורם ה"מאיים" על תלמידים או "מטריד" תלמידים, בשפת המחברים. הסמכות היא חלק מהצבת גבולות. חקיקת חוקים היא הצבת גבולות. חלק מהדיאלוג החינוכי קשור לאופן פרשנות החוקים והפעלתם, ולדוגמה האישית שמקרין המורה על תלמידיו. היטיב לבטא זאת דוח קרמניצר בעניין החינוך לאזרחות: "אפשר ללמד את התיאוריה על חופש הביטוי והביקורת עד כלות הנשמה, אך אם אין בבית הספר חופש ביטוי ופתיחות לביקורת (ואין פירוש הדבר – ביטוי וביקורת ללא גבולות), לא יוטמע הערך של חופש הביטוי בקרב התלמידים" (קרמניצר, 1996, עמ' 26).

רעיון דומה ביטא הפילוסוף הידוע ולטר בנימין (2009):

למשל, מנסים להביא את הילד לידי אהבת הזולת בכך שמתארים לו בזמן ארוחת הבוקר את עמלם של כל אלה אשר להם הוא חב את ארוחת הבוקר שממנה הוא נהנה. ייתכן שיש בכך דבר מה עצוב אם הילד זוכה למבט מעין זה אל תוך החיים בפעם הראשונה בשיעור המוסר. אך הסבר זה מעורר רושם רק בילד שכבר יודע אהדה ואהבת הזולת מהן. רק בשיתופיות ולא בשיעור המוסר הוא יתנסה בהללו (עמ' 141).

על נחיצות הגדרתן של זכויות בחוק

כותבים קיזל וגל-אריאלי: "הגדרה של זכויות, כך למדנו כל חיינו, נדרשת במקום שבו הן קופחו. קביעת זכויות בחוק נעשית בעקבות מצב של חסר, כלומר, כשמצב היחסים הטבעי אינו מעניק את המעמד הדרוש". על כך ניתן לומר, כי בעולם אוטופי אולי לא היה צורך להגדיר חלק מהזכויות היסודיות של בני אדם, כמו הזכות לכבוד, הזכות לשוויון והזכות לחופש הביטוי. אך איננו חיים בעולם אידיאלי. בעולמנו נחוץ לחוקק את הזכויות הבסיסיות, אם בחוקים ואם בחוקה.

נדרשת גם אמירה ברורה שילדים, כבני אדם, זכאים לזכויות אדם ככל בני האדם. יש לזכור, שעד לפני זמן לא רב ילדים בעולם היו נטולי זכויות מכל סוג שהוא, וגם כיום רוב ילדי העולם אינם נהנים מהזכויות הבסיסיות של בני אנוש ואף לא מכאלו הקשורות לילדות. לפיכך, אם לא נדאג למנוע זאת, יוסיפו להכות ילדים "למטרות חינוך", יוסיפו לנצל ילדים מבחינה כלכלית ומינית, ויוסיפו להפלות ילדים ותלמידים ממניעים שונים.

התקופה האחרונה, שאנו עדים בה להפליה בוטה של תלמידים בישראל על רקע עדתי או מגזרי, מלמדת על חשיבות החקיקה של הזכות להגנה מפני הפליה (שהיא

הפן האחר של הזכות לשוויון). אלמלא הקביעה החד-משמעית בחוק זכויות התלמיד בדבר איסור הפליה, לא היה בידי תלמידים והוריהם הכלי המשפטי לשם תביעת זכויותיהם. חשוב לזכור: במקום שאין זכויות גם אין תרופות;¹ וכן: רק קיומה של זכות חוקית מחייבת את המוסד או היחיד לקיימה. לכן אפוא סעיף 5 בחוק זכויות התלמיד, האוסר על הפליה, הוא סעיף חשוב ומקומו בחקיקה, גם אם בעיני אנשים נאורים הזכות לשוויון מובנת מאליה כזכות אדם בסיסית. החקיקה חיונית גם לנוכח העובדה, שמלבד "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו", שאינו כולל במפורש את הזכות לשוויון, אין בישראל חקיקה של זכויות אדם. בסעיף זה יש פסקה ייחודית לתלמידים, הלקוחה מהאמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד מ-1989 (אמנה בדבר זכויות הילד, 1992),² שלפיה קיים איסור הפליה לא רק מטעמים הקשורים בתלמיד עצמו אלא גם בהוריו.

חזוק נוסף לטענה בדבר החשיבות של חוק זכויות התלמיד קשור לאיסור ענישה גופנית או משפילה במוסדות החינוך (סעיף 10 בחוק). זכותם של ילדים שלא להיענש באופן גופני או משפיל הייתה צריכה להיות מובנת מאליה כחלק מהזכות של הילד לכבוד כאדם. המציאות בשטח עד היום מצדיקה את קיום האיסור הזה ומלמדת שאין די בחוזרי מנכ"ל כדי לקבוע כללי התנהגות.

די בשתי דוגמאות אלו כדי להפריך את הדעה שמשיעיים לעיתים קרובות מורים, שהענקת זכויות לתלמידים פוגעת בזכויות המורים. ובכן, הזכויות הללו של תלמידים אינן מתנגשות עם זכויות מקבילות של מורים. גם הם זכאים לכבוד האדם ולשוויון. שיח הזכויות שראוי להנחיל למורים ולתלמידים כאחד איננו שיח של בלעדיות אלא של הדדיות (משרד המשפטים, 2003). כבוד האדם של היחיד חייב להניח כנקודת מוצא התחשבות בכבוד האדם של יחיד אחר, כלומר של הזולת. הכרה בזכות אדם של תלמיד איננה באה על חשבון זכות כלשהי של מורה. זאת ועוד: בני אדם, לרבות ילדים, שמוענקות להם זכויות אדם, אינם חייבים בתמורה לכך בחובות כלשהן מלבד החובה לכבד את זכותו של האחר. חובה זו חלה על מבוגר ועל ילד, על מורה ועל תלמיד. רק כך אפשר לטפח אקלים בית ספרי של כבוד הדדי.

עם זאת מן הראוי לציין, כי זכויות אינן מוחלטות. יש לאזן ביניהן כך שהן לא יפגעו בזכויות של אחרים או באינטרס של המדינה. כך למשל זכאים תלמידים, כמו המבוגרים, לשמירה על פרטיותם ועל צנעת חייהם, למניעת חיפוש ברשות היחיד

1 "תרופות" הן הביטוי המשפטי לאופן שאדם יכול למצות את זכויותיו ולקבל מענה להפרה של החוק כלפיו.

2 האמנה אושררה על ידי מדינת ישראל ב-4.8.1991.

שלהם לרבות גופם וכליהם ולשמירה על סוד-שיחם. אולם, במקרים שהזכות לפרטיות מתנגשת עם שמירת זכותם של אחרים לחיים או לשם טוב, יש הצדקה לפגוע בזכות לפרטיות. לדוגמה, אם מערכת החינוך חוששת מהכנסת כלי משחית בתיקי תלמידים, היא רשאית להסדיר חיפוש בתיקים, אך עליו להיעשות בצורה לא משפילה ובאופן שיהיה ידוע מראש לתלמידים. גם אם יש חשש שמישהו מצלם תלמידים בחדרי השירותים של בית הספר, יש למצוא דרך חוקית למנוע זאת.

על פי גישה זו, מותר להגביל את חופש הביטוי של תלמיד כדי למנוע פגיעה מהותית בזכויות חברי קהילת מוסד החינוך, או להחריג את זכותו של התלמיד לפרטיות על ידי האפשרות להעביר מידע עליו בתוך צוות החינוך, אם הדבר נעשה לטובת התלמיד ותורם לזכותו להתפתחות. מאחר שאין זכויות מוחלטות, הרי לדעתי, כשטובתו של התלמיד פירושה שעליו להמשיך ללמוד בכיתה מסוימת (כחלק מזכותו לחינוך), אך בה בעת לימודיו בכיתה זו יפגעו בצורה חמורה בטובתם של התלמידים האחרים בכיתה (למשל, בגלל התנהגות אלימה), יש לתת משקל משמעותי גם לטובתם של שאר התלמידים ולזכותם לחינוך. אילו היה להשקפתי זו ביטוי בחוק זכויות התלמיד באמצעות הגדרת "טובת הילד", כי אז היה ניתן גיבוי לצוות החינוכי וגם הייתה בכך הנחיה להחלטות שיפוטיות.

נוסף על זכויות אדם, שבני אנוש זכאים להן מרגע לידתם, הרי ילדים ותלמידים, בניגוד למבוגרים, זכאים לזכויות ייחודיות המוענקות להם בהיותם בני אדם בתהליך התפתחות, כגון הזכות להתפתחות, הזכות לחינוך, הזכות להליך פלילי מותאם לגילם, הזכות שלא להיות מנוצלים מינית וגופנית, הזכות להשתתף בהחלטות הנוגעות לגורלם והזכות לכך שטובתם תישקל כשיקול ראשון במעלה בשעה שנשקלות החלטות לגביהם. חובתם של ההורים, המשפחה והמדינה היא לדאוג למימושן של זכויות אלה. ואמנם, חוק זכויות התלמיד נועד ליישם את שני הסוגים של זכויות ילדים: **זכויותיהם כבני אדם וזכויותיהם כתלמידים בתוך מערכת.** יש לציין כי החוק איננו מסדיר תחומים נוספים המוסדרים בחוקי חינוך אחרים, בחוזרי מנכ"ל או בתקנון בית הספר.

בניסיון שלהם לגמד את החשיבות של הענקת זכויות לתלמידים, בין השאר על ידי ציון הנזקים והפגיעה בזכויות המורים, טוענים קיזל וגל-אריאלי כי "חוק זכויות התלמיד עוסק בזכות לשהות בכיתה, ללמוד ולהתחנך ולהיענש רק באופן מוגבל". אך האם זהו אכן תוכנו של החוק? הניתוח הפרטני שיובא בסעיף הבא מטרתו להציג תמונה שונה, אך כבר כאן חשוב לומר שלושה דברים. ראשית, ראוי להדגיש כי על פי מטרת החוק (סעיף 1), זכויות אינן נחלתם של תלמידים בלבד. על מנת "לעודד

יצירת אקלים של כבוד הדדי", כדברי החוק, קביעת הזכויות לתלמידים מתבססת לא רק על שמירת כבודו של התלמיד אלא גם על שמירת כבודם של עובדי ההוראה וצוות המוסד החינוכי. שנית, יש להצטער על כך שתוכן החוק איננו ידוע למורים ולתלמידים. בהקשר זה כדאי לציין כי אחת מחובותיהן של המדינה ושל מערכת החינוך על פי אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד היא להפיץ את הידע על זכויות אלה. שלישי, ניתן לומר בכלליות כי החוק, שנחקק אחרי הצטרפות ישראל לאמנה, הוא אמנם חוק רזה, שאינו כולל זכויות רבות של ילדים, אך אין לזלזל בחשיבותו, שכבר הוכחה במחקר (גבתון, 2011). אלמלא נחקקו הזכויות בחוק, לא היה אפשר לעתור כנגד הפרתן ולא הייתה דרך לעורר שיח ציבורי על ההפליה, למשל.

סעיפי החוק

חוק זכויות התלמיד כולל רק **שבע זכויות פרטניות זכות אחת קבוצתית לילדים**, ואלו הן:

- א. **הזכות לחינוך** (סעיף 3), שהיא זכות ייחודית לילדים.
- ב. **הזכות להגנה מפני הפליה** (סעיף 5) מטעמים עדתיים, חברתיים-כלכליים או מטעמי השקפה פוליטית, בין של הילד ובין של הוריו, בנושאים הקשורים ברישום תלמיד, בקבלתו למוסד חינוך או בהרחקתו ממנו, בקביעת תוכניות לימודים ומסלולי קידום נפרדים באותו מוסד, בקיום כיתות נפרדות באותו מוסד ובזכויות וחובות תלמידים לרבות כללי המשמעת והפעלתם.
- כבר הצבעתי על חשיבות הזכות לשוויון במערכת החינוך, זכות שהיא מהותית לכלל בני האדם ועוד יותר לתלמידים הנמצאים בשלבי התפתחות שבהם נבנים הדימוי העצמי שלהם וזהותם. זכות חשובה זו נשתכחה משום מה מעיני קיזל וגל-אריאלי. יש לציין כי על אף חשיבותו, סעיף זה איננו כולל הגנה מפני הפליה על רקע מין ומגדר, דת, לאום, גזע וצבע – ומבחינה זו ראוי להרחיבו.
- ג. **הזכות להליך הוגן (שימוע) בטרם יורחק תלמיד לצמיתות מבית הספר** (סעיף 7). סעיף זה מעורר התנגדות רבה והוא אף תוקן לאחרונה. חשיבותו בשני היבטים. האחד, בקיומו של הליך הוגן, לא שרירותי וידוע מראש, המקובל לגבי מבוגרים בהינתן החלטה גורלית בעניינם, כגון פיטורי מורה או השעייתו מהוראה. האחר, בהשלכות שיש להרחקה לצמיתות ממוסד חינוכי על תלמידים, שפירושו פעמים רבות הרחקה לצמיתות מהיכולת להגשים את הזכות לחינוך, שהיא אחת הזכויות הייחודיות והחשובות של ילדים.

ד. **הזכות להיבחן בבחינות בגרות** (סעיף 9). זאת זכות חשובה, המגלמת כוונה למתן הזדמנות שווה בחינוך והפועלת לצמצום הפער החברתי. מאחר שהזכות לחינוך איננה מגדירה, למרבה הצער, את חובת המדינה למתן חינוך איכותי על בסיס שוויוני (משרד המשפטים, 2003, עמ' 211), חשוב לאפשר לתלמידים להיבחן בבחינות בגרות, גם אם מידת הצלחתם תפגע במוניטין ("רייטינג") של בית הספר. נראה כי אין צורך להכביר במילים על החשיבות של תעודת הבגרות בישראל ככרטיס כניסה להשכלה הגבוהה ולרמת הכנסה גבוהה יותר.

ה. **הזכות שלא יינקטו נגד התלמיד אמצעי משמעת גופניים או משפילים** (סעיף 10).

ו. **הזכות שתלמיד לא יענש בשל מעשה או מחדל של הוריו** (כגון שלא ייצא לטיול או שלא יוכל להיבחן בבחינת בגרות עקב אי-תשלום מצד הוריו) (סעיף 11).

ז. **הזכות שמידע על תלמיד יישמר בסוד ושייעשה בו שימוש רק לצורך מילוי תפקיד** (סעיף 14). זכות זו נועדה להגן על פרטיותו של התלמיד, אך בה בעת מאפשרת להשתמש במידע עליו לצרכים פדגוגיים.

ח. **זכות קבוצתית שמוסד חינוכי לא ימנע הקמת מועצת תלמידים** (סעיף 13), המאפשרת לתלמידים לפעול בבית הספר כקבוצה.

אלו כל הזכויות המופיעות בחוק זכויות התלמיד. זכויות רבות אחרות הנוגעות לילדים והמופיעות באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד אינן נכללות בחוק: הזכות לקבלת מידע; הזכות לחופש המחשבה, המצפון והדת; הזכות לזהות; הזכות לחופש הביטוי; הזכות להשתתפות של היחיד; הזכות לכך שטובת הילד תישקל כשיקול ראשון במעלה תוך כדי התייחסות לטובת כלל הילדים; הזכות לפרטיות (התייחסות לביצוע חיפוש, להשתתפות בסקרים, לשימוש בחברות חקירה ואבטחה, להתקנת מצלמות). יצוין כי הזכויות שבחוק זכויות התלמיד לא ניתנו כמעשה חסד לתלמיד, והוא אינו חב בתמורה כל חוב שהוא. הזכויות גם אינן באות על חשבון זכויות של מורים. הן ניתנות לתלמיד-הילד כחלק מזכויות האדם המגיעות לו. הן ניתנות לו כחלק מדיאלוג מכבד בין מורים לתלמידים, המכיר בכך שבית הספר איננו מתנהל באורח דמוקרטי, אך גם אינו יכול להתנהל בשרירות או בחוסר הגינות, אם כלפי היחיד ואם כלפי הקבוצה (נוי, 2006).

על התלמיד, כמו על כל אדם אחר במוסד החינוכי, מוטלת החובה לכבד את הזכויות של האחר. אילו הייתה מערכת החינוך מתבססת על כלל יסודי זה, כי אז היינו בוודאי עדים להפחתת האלימות, ולא רק בבתי הספר; היינו זוכים לאזרחים

שאינם בזים לזר ולשונה; והיו לנו אזרחים חושבים ולא רק אזרחים צייתנים. על כל התלמידים מוטלת החובה לכבד את כללי המשמעת בבית הספר, להכין שיעורי בית, להישמע להוראות בטיחות, ועוד כהנה וכהנה חובות, שהן חלק מכללי התנהגות מוסכמים (או מוכתבים – תלוי באופי המוסד החינוכי). אולם, לחובות אלו אין קשר לזכויות התלמיד המופיעות בחוק זכויות התלמיד, שכן זכויות אלו אינן מותנות במילוי חובות, מלבד החובה לכבד את זכויות האחרים: מורים, עובדי מינהלה, הורים ותלמידים – כל הנמנים עם קהילת מוסד החינוך.

חוק זכויות התלמיד והאלימות בבתי הספר

קיזול וגל-אריאלי טוענים לקיומו של קשר ישיר בין חקיקת חוק זכויות התלמיד לבין התגברות האלימות בבתי הספר, בקרב תלמידים והורים. תשובה מושכלת ומבוססת לטענה זו תחרוג מהיריעה שהוקצתה לי, ולפיכך אציין רק כמה נקודות למחשבה בהקשר זה. ראשית, בחברה בישראל ניכרת אלימות בכל תחומי החיים, וזו תופעה מטרידה. בנושא זה, כמו בנושאים אחרים, התנהגות הילדים היא כבואה של התנהגות המבוגרים ותו לא. ההתלהמות נגד תלמידים כאילו הם היוצרים את האלימות ברחוב ובבתי הספר רק מדגימה את חוסר האונים של המבוגרים בעומדם מול החברה האלימה שאנחנו חיים בה ושנחנו אלה שיצרנו אותה. אני מסכימה שתופעת האלימות היא רעה חולה בחברה שלנו ושיש לעשות הכול כדי להפחיתה, אבל אסור לנו להשלות את עצמנו שנוכל למגר את האלימות רק בבתי הספר, בעוד החברה מסביב תוסיף להיות חברה אלימה, שבזה לאחר ושאינה מכבדת זכויות אדם. מוסדות החינוך אינם בועות, אלא חלק אינטגרלי מן החברה.

שנית, גם לפני חוק זכויות התלמיד שררה אלימות בבתי הספר, ועל כך יעידו מחקרים הנערכים במשך שנים על ידי חוקרים בכירים (למשל, הראל, 1999). יתר על כן, אף כי יש תימוכין במחקרי שטח לעובדה שחלק גדול מזמן ההוראה מבוזבז בגלל בעיות משמעת, אין כל מחקר המצביע על כך שהזכויות שניתנו לתלמידים בחוק זכויות התלמיד הן שגורמות לכך. אדרבה, הנתונים שפרסם אגף שפ"י (השירות הפסיכולוגי-ייעוצי) במשרד החינוך מלמדים כי בבתי ספר שהתקיים בהם שיתוף פעולה בין הסגל הפדגוגי, ההורים והתלמידים, פחתה האלימות לכל סוגיה (הן מצד תלמידים, הן מצד מורים) והאקלים החינוכי השתפר, וכל זאת תוך כדי שמירה על זכויות לתלמידים וגם על אלו המוענקות למורים (שפ"י Net, 2011).

שלישית, בשום מערכת ציבורית אחרת שמתרחשת בה אלימות לא נטען כי היא נגרמת בשל חוקים המגינים על זכויות באיה. בבתי חולים, לדוגמה, איש לא מעלה

את הטענה שהאלימות הפושה בהם היא תוצאה של חוק זכויות החולה, המקנה לחולה זכות למידע, לפרטיות ולכבוד.

רביעית, אין לגזור גזירה שווה בין תלמיד הנוהג באלימות לבין הורה הנוהג באלימות. בהורה יש לטפל ביד קשה ולמצות נגדו את החוק הפלילי. לא כן הדבר בנוגע לתלמיד – אותו צריך לחנך. הפנייה לאפיק הפלילי ראויה רק במקרים של אלימות קשה. בהתייחס למקרים האחרים, בחוזרי מנכ"ל מוצגות מגוון אפשרויות.

לסיכום אין לי ספק שבית הספר איננו יכול להתנהל על פי כללים משפטיים נוקשים. אבל אי-אפשר לחנך לערכים של כבוד, הגינות וצדק, אם אין נוהגים לפיהם בעשייה הפדגוגית ובחיי היום-יום של בית הספר. שפת הזכויות היא חלק מאותה משימה חינוכית של חינוך להגינות. זוהי משימה קשה, ואני מייחלת ליום שבו יתקיים דיאלוג כן והרדי בין אנשי המשפט לאנשי החינוך, דיאלוג שבכוחו לשנות את המציאות הנוכחית ברוב מוסדות החינוך בארץ.

רשימת מקורות

- אמנה בדבר זכויות הילד (1992). כתבי אמנה, 1038, כרך 31, 221.
- בנימין, ולטר (2009). *המטפיזיקה של הנעורים* (כתבים, כרך א). תל-אביב: רסלינג.
- גבתון, דן (2011). לאיזה תלמיד החוק דואג? *משפט ועסקים*, י"ד (המאמר לא פורסם בכרך יד בשל תקלה טכנית בכתב העת, ולכן אין מצוינים מספרי העמודים שלו, אך נחשב כאילו פורסם בו, ויפורסם בפועל בכרך טו).
- הראל, יוסי (1999). *אלימות בני נוער בישראל 1994-1998*: ממצאי סקר רב לאומי על התנהגויות סיכון והיפגעות בני נוער. רמת גן: גזינט-מכון ברוקדייל ואוניברסיטת בר-אילן.
- למפרט, חן (2008). *חינוך אמפתי כביקורת הניאו-קפיטליזם*. תל-אביב: רסלינג.
- משרד המשפטים (2003). *הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה: דוח ועדת המשנה בנושא חינוך*. ירושלים: משרד המשפטים.
- נוי, בלהה (2006). מצבן השברירי של זכויות הילדים במערכת החינוך. *המשפט*, 22, 92-96.
- פוסטמן, ניל (1986). *אובדן הילדות*. תל-אביב: ספרית פועלים.
- קורצ'אק, יאנוש (1996). *כתבים* (כרך א). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

קרמניצר, מרדכי (1996). *להיות אזרחים: חינוך לאזרחות לכלל תלמידי ישראל*. ירושלים: משרד החינוך, התרבות והספורט.

שפ"י Net (2011). אקלים ומניעת אלימות: ידע תיאורטי ויישומי. נדלה ב-27 במאי, 2012, מאתר השירות הפסיכולוגי-ייעוצי של משרד החינוך:
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/aklim/aklimHinuchi/YedaTeoreti>

Mead, Margaret (1970). *Culture and commitment: A study of the generation gap*. New York: Basic Books.